

Department of Fluid Mechanics
Budapest University of Technology and Economics

**Akusztika,
Zaj- és rezgésvédelem**

Nagy László
 nagy@ara.bme.hu

Zaj- és rezgésvédelem | 2008/2009. II.

2009. április 23.

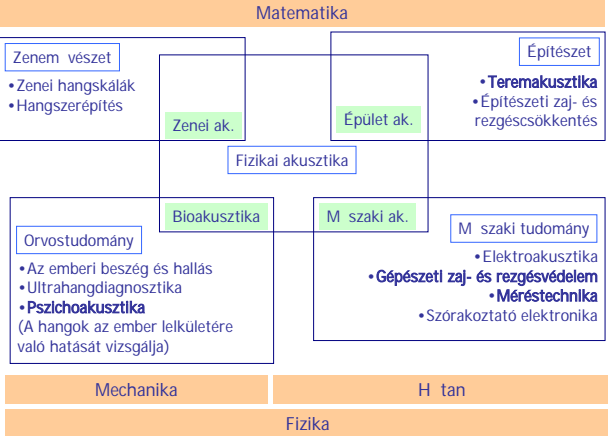
Az előadás vázlata

- Akusztika, hangtan
- Alapdefiníciók
- Ingerintenzitás
- Az emberi hallás
- Az emberi hallószerv felépítése, működése, fizikai jellemzők
- Zaj fogalma
- A zaj élettani hatása
- Zaj és rezgésvédelmi mérési számok
- Hangosság, zajosság, beszédérthetőség
- Közúti zaj mérés, jogszabályok, EU projektek
- Szakirodalom

Az akusztika

Akusztika, hangtan: A hang keletkezésével, terjedésével és elhalásával illetve az (élő) emberi szervezetre kifejtett hatásával foglalkozó fejezete a mechanikának.

Matematika

- Zeneművészet
  - Zenei hangskálák
  - Hangszerépítés
- Zenei ak.
- Építészet
  - Teremakusztika
  - Építészeti zaj- és rezgéscsökkentés
- Épület ak.
- Fizikai akusztika
- Orvostudomány
  - Az emberi beszéd és hallás
  - Ultrahangdiagnosztika
  - Pszichoakusztika
(A hangok az ember lelkiületére való hatását vizsgálja)
- Bioakusztika
- Műszaki ak.
- Műszaki tudomány
  - Elektroakusztika
  - Gépjármű zaj- és rezgésvédelem
  - Mérés technika
  - Szórakoztató elektronika

Mechanika | **Hőtan**

Fizika

A hang kettős természete

A hang fogalma lehet fizikai, élettani és lélektani jellegű.

Fizikai meghatározás szerint a hang valamely rugalmas közeg állapotának egyensúlyi helyzete körüli ingadozása, amely egy rugalmas hordozó közegben tovaterjed.

Élettani meghatározás szerint a hang az az érzet, amit a nyomóingadozás a hallószervben kelt.

A hang kettős természete:

Áramlástan természet: instacionárius, összenyomható, nagy mennyiségű apró megváltozásai;

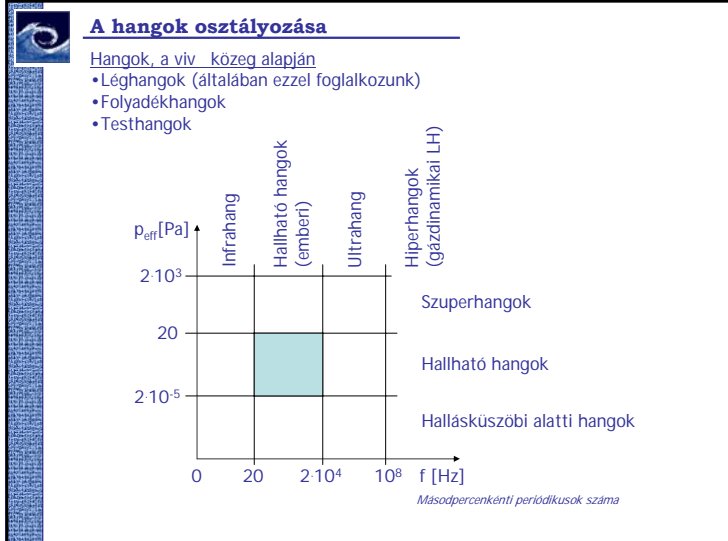
Hullámtervezés: Zavarási állapot továbbterjedése, interferencia képesség, képes visszaverődni, képes eltörni, képes elhajolni, szóródni.

Hanghullámok alapvető tulajdonsága:

Longitudinális hullámok a kialakuló részecske sebesség iránya megegyezik a hang terjedési sebesség irányával (rugó: s r sődik, ritkul)

Transzverzális hullámok a kialakuló részecske sebesség iránya merőleges a hang terjedési sebesség irányára.

Animáció

Weber és Fechner törvény (Stevens törvény)

Az érzékelhet IngerIntenzitásról

Weber törvény (1834): $k = \frac{\Delta I}{I}$

ΔI : Relatív ingerküszöb ($\Delta \Phi$)
(éppen észrevehető ingerintenzitás változás)

I : Ingerváltozás (Φ)

k : Konstans, értékei különböz inger modalitásokra

látás	0,079
hallás	0,029
nyomás	0,022
ízlelés	0,083

Fechner törvény (1860): $\dot{E} = k * \log(I)$

$\dot{E}$: Érzet intenzitás (Ψ)

k : Konstans

I : Ingerintenzitás (Φ)

Stevens törvény (1953): $\dot{E} = k * I^n$

Ernst Henrik
Weber

Gustav Theodor
Fechner

Forrás: dr. Kutor László – Intelligens rendszerek elmélete előadása alapján (BMF-NIK, <http://mobil.nik.bmf.hu/tantargyak/ire.html>)

A hallószerve felépítése (Nobel díj)

- fülkagyló
- küls fülcsatorna (3 kHz rezonancia frekvencia)
- dobhártya
- halócsontok (kalapács, üll, kengyel)
- bels fül

Békésy György
(1961)

Forrás: dr. Kutor László – Intelligens rendszerek elmélete előadása alapján (BMF-NIK, <http://mobil.nik.bmf.hu/tantargyak/ire.html>)

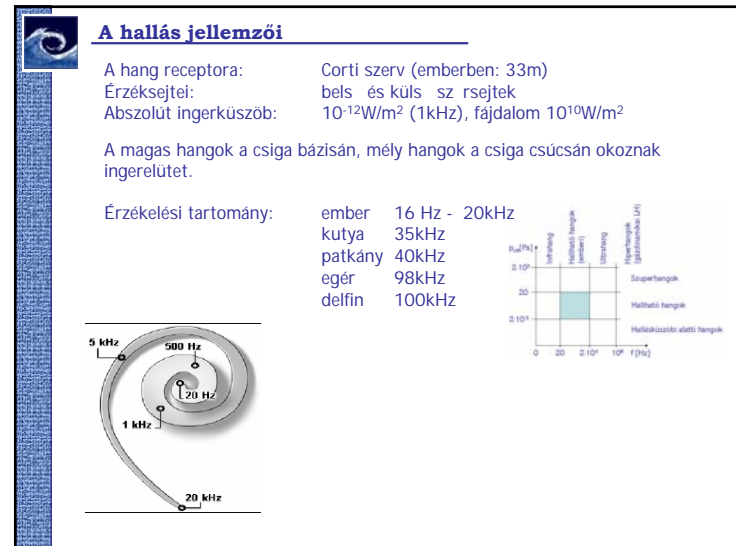
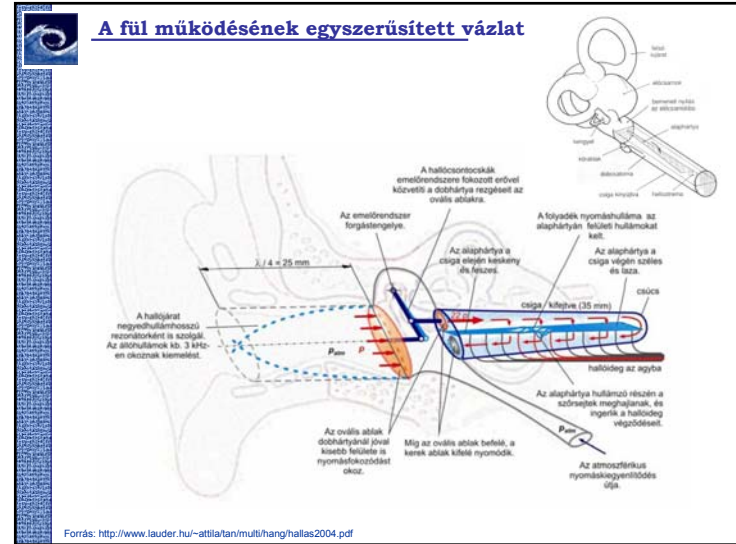
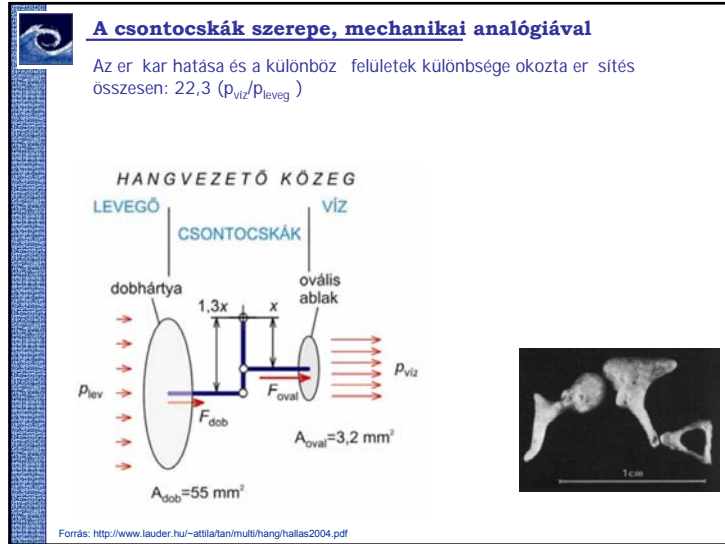
A hallószerve felépítése (Nobel díj)

- fülkagyló
- küls fülcsatorna (3 kHz rezonancia frekvencia)
- dobhártya
- halócsontok (kalapács, üll, kengyel)
- bels fül

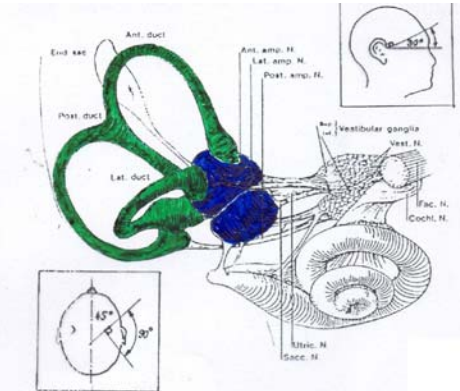

Békésy György
(1961)

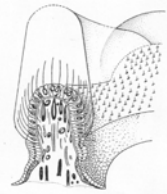
Forrás: <http://www.lauder.hu/~attila/tan/multi/hang/hallas2004.pdf>

Az egyensúly érzékelése (Nobel díj)

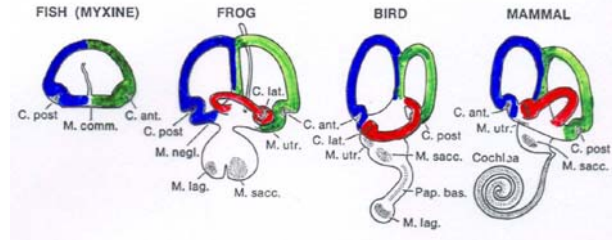

Bárány Róbert
(1914)

Forrás: dr. Kutor László – Intelligens rendszerek elmélete előadása alapján (BMF-NIK, <http://mobil.nik.bmf.hu/tantargyak/ire.html>)

Az egyensúly érzékelése az állatokban

Forrás: dr. Kutor László – Intelligens rendszerek elmélete előadása alapján (BMF-NIK, <http://mobil.nik.bmf.hu/tantargyak/ire.html>)

A zaj- és rezgésvédelem mérőszámai

Zaj- és rezgésjellemezés alatt rendszerint azt a fizikai mennyiséget értjük, amely erősségükre utal.

Zaj → **hangnyomás** (ritkábban intenzitás);
Rezgés → kitérés, sebesség és a **gyorsulás**.
Szinuszos jelek / élettani szempontok

Törekvés: a hatások egy számmal történő jellemzése.

Ún. **Egyadatos mérőszámok:**

- Hangosság
- A-hangnyomásszint (A-weighted)
- Hangosság
- Zajosság
- Egyenérték hangnyomásszint (L_{Aeq})
- Beszédérthetőség

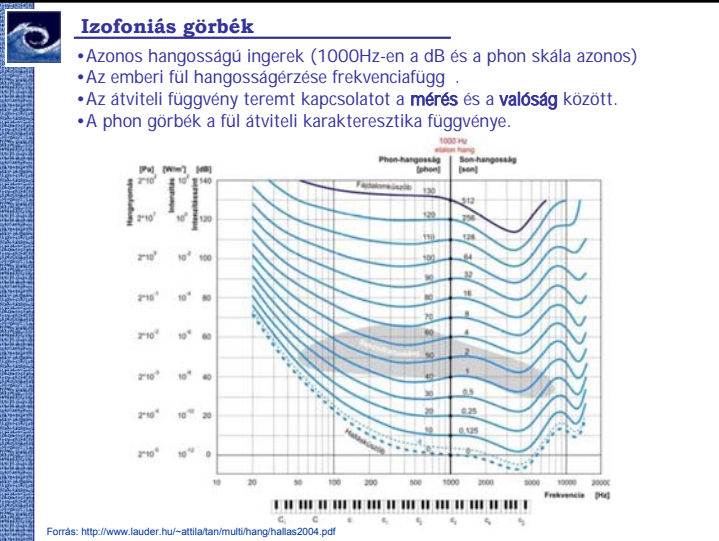
- Súlyozott egyenérték rezgésgyorsulás

Hangosság

A **hangosság** jellemzésére szolgáló élettani mennyiség. Jele L_N [phon].

Értelmezés szerint annak az **1kHz frekvenciájú** szabad hangterben szemközt érkező tisztahangnak a hangnyomásszintje, amely **azonos hangérzetet** kelt a kérdéses hanggal.

Ld. Azonos hangosságintélgörbékét. (Phon-görbék)

Szintek és alapdefiníciók

Hangforrás	Méköznapi, zenei hangosságfogalmak, illetve a halláskárosodás határai	Hangteljesítmény P [W]	Hangteljesítményszint L _w [dB]	Hangosság [phon]	Hangosság [son]
sűkétscobba	hallásküszöb (emberen, fiatal)			0	0,001
szar szegélye, macskák dorombolása	éppen hallható			10	0,025
szívhangok, rádióadó alapzaja	nagyon halk, ppp (pianississimo)			20	0,1
suttogás, könyvtár, draketyegés	nagyon halk, pp (pianissimo)	10 ⁻¹⁰	20-30	30	0,4
normális beszélgetés	beszédhangok, p (piano)	10 ⁻⁷	50	40	1
moda, számláló, nyomtató zaja	mp (mezzopiano)			50	2
hangos beszélgetés, WC lezuhás, porzáló	mf (mezzoforte)			60	4
autó belső terének zaja (120 km/óránál)	hangos, f (forte)			70	8
erős városi forgalom, hangos zene	f (fortissimo), 8 órán túli halláskárosodás	10 ⁻⁴	80	80	16
kiabálás (1,5m), áthaladó metrószerevény	ff (fortississimo), 2 órán túli halláskárosodás			90	32
nagyon zajos üzem	nagyon hangos			100	64
légalapács	nagyon hangos	0,1	110	110	128
diszko (a hangfalnál), ordítás a fülbe (20cm)	éppen elviselhető	10	130	120	256
sugárhajtású repülőgép (közvetlen), légitálmű felhalmozások		10 ²	150	130	512
rakéta, puszkálós (a fül mellett)	döbbényrepedés	10 ⁸	190	190	

Hangterek	Hangnyomás P _{avr} [Pa]	Hangnyomásszint L _p [dB]
hallásküszöb (f=1000Hz)	2*10 ⁻⁵	0
hangstúdió háttérzaja	2*10 ⁻⁴	20
csendes lakónegyed, éjeli	2*10 ⁻³	40
közepes hangos beszélgetés (étteremben)	2*10 ⁻²	60
forgalmas út (közvetlen)	0,2	80
benzinmotoros kocsiz, közelről (0,5m), szabadter	6,3	110
felzáró sugárhajtású repülőgép 10m	63	133
100mm-es katona löveg, elütéskor	630	150

Hangosság

A **hangosság** a hangnyomás-, illetve a hangosságszinttel szemben lineáris kapcsolatot biztosít az egyes összevont k között és a **hangosságérzetet** jellemző mennyiség. Jele N [son].

A hangosságszint rendszerhez kötött azonosítási pontja (egységnyi hangosság): $1 \text{ son} = 40 \text{ phon}$

$$L_N = 40 + 10 \log_2 N$$

A hangosság a valóság érzetnek felel meg, **lineáris mérték**.
(1 son + 1 son = 2 son)

Zajosság

A zaj terhelés hatása.
A zajosság a zajosságérzet jellemzésére használatos. Jele Z [noy]

A zajosságszint $L_Z = 40 + \log_2 Z$ [PNdB]

[PNdB]: Perceived noise (észlelhető zaj)

- Ezzel általában a repülőgépek zajkibocsátása és a repterek, illetve a légifolyókat ellenőrzik.
- Rendkívül m szer- és id igényes módszer.
- Ld még a „D” súlyozó sz r .

Kitérő #1 - Oktávsváv

A harmónikus analízis régen (sáv áteresztés készlet) és most (FFT). FFT: Fast Fourier Transformation.

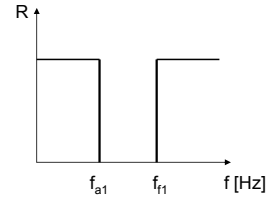
Ahol „R” a sz r elméleti ellenállása (alsó-felső frekvencia határ):
Illetve csak az f_{a1} és az f_{r1} frekvencia között enged át.

Az oktávsváv:

$$f_{oktávsváv\_fels} = 2f_{oktávsváv\_also}$$

$$f_{oktávsváv\_közép} = \sqrt{f_{oktávsváv\_also} * f_{oktávsváv\_fels}}$$

$$f_{oktávsváv\_közép} = \sqrt{2}f_{oktávsváv\_also} = \frac{f_{oktávsváv\_fels}}{\sqrt{2}}$$

Nemzetközi szabvány f oktávsváv középfrekvenciák [Hz], a hallható tartományban: 31,5; 63; 125; 250; 500; 1k; 2k; 4k; 8k; 16k (10db)

Kitérő #2 - Tercsváv

A harmónikus analízis régen (sáv áteresztés készlet) és most (FFT). FFT: Fast Fourier Transformation.

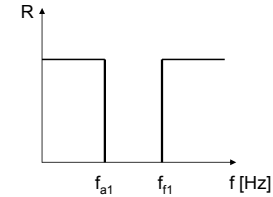
Ahol „R” a sz r elméleti ellenállása (alsó-felső frekvencia határ):
Illetve csak az f_{a1} és az f_{r1} frekvencia között enged át.

A harmadoktávsváv (tercsváv):

$$f_{tercsváv\_fels} = \sqrt[3]{2}f_{tercsváv\_also}$$

$$f_{tercsváv\_közép} = \sqrt[3]{f_{tercsváv\_also} * f_{tercsváv\_fels}}$$

$$f_{tercsváv\_közép} = \sqrt[3]{2}f_{tercsváv\_also} = \frac{f_{tercsváv\_fels}}{\sqrt[3]{2}}$$

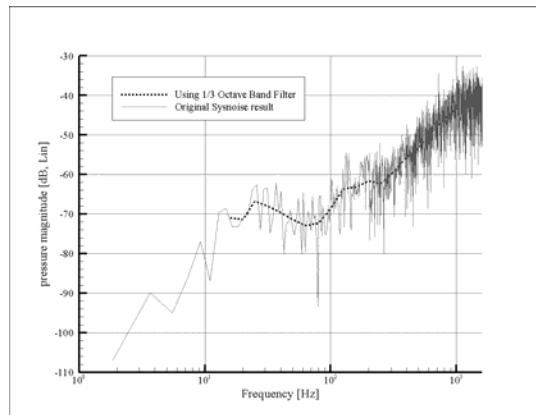

Nemzetközi szabvány f tercsváv középfrekvenciák [Hz], a hallható tartományban: 31,5; 40; 50; 63; 80; 100; 125; ...

Kitérő #3 - A jelek szűrése

A különböző filterek (sz r k) alkalmazhatósága:
Kisimítja az eredményt.

Beszédérthetőség #1, érthetőségi mutató

Ipari üzemekben: kommunikációs és baleset-elhárítás [jel/zaj viszony].

Az érthetőség a megértett és az összes közölt beszédelem hányadosa.

Jellemzik az érthetőségi mutató:

$$I_e = \sum_{i=1}^n \frac{(B - Z)_i + 20}{50} Y_i$$

B: a beszéd sávszintje

Z: a zaj sávszintje

i-dik oktávsvávban és [dB]-ben

Y: százalékos érthetőség

f _m [Hz]	125	250	500	1000	2000	4000	8000
Y _i [%]	2	11	23	27	22	13	2

Beszédérthetőség #2, artikulációs index

További jellemző, mint az artikulációs index:

$$AI = \sum_{i=1}^n g_i \Delta_i$$

g_i : a sáv középfrekvenciától függ súlyozó tényező

Δ_i : a beszédhangnyomásszint csúcsok és a zavaró zajszint különbsége dB-ben.

f_m [Hz]	250	500	1000	2000	4000
$g_i \cdot 10^{-4}$	18	50	75	107	83

Artikulációs index	Beszédérthetőség
0,1	Igen rossz
0,1 – 0,3	Nem megfelelő
0,3 – 0,5	Megfelelő
0,5 – 0,7	Jó
0,7	Igen jó

Beszédérthetőség #3, beszédzavarási szint

A mindennapi életben használt összefüggés.

A beszédzavarási szint három oktávsvárra vonatkozóan a számtani középérték.

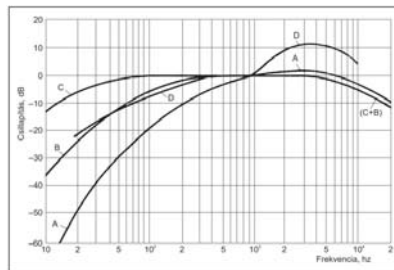
$$L_m = \frac{L_{500\text{Hz}} + L_{1\text{kHz}} + L_{2\text{kHz}}}{3} [\text{dB}]$$

Jó irányértékként alkalmazhat az érthetőség:

- Elfogadható, ha a beszédészint – zajszint különbsége $\Delta L < -\text{dB(A)}$
- Jó, ha $\Delta L = 0\text{dB(A)}$
- Igen jó, ha $\Delta L = +5\text{dB(A)}$

Akusztikai szűrők

„A” súlyozó szűrő (A-weighting): A zaj emberre gyakorolt hatásának jellemzésére szabványosan az A-hangnyomásszintet alkalmazzuk. Az azonos hangosságú szinguláris hangokhoz viszonyítottan a 40phon. Ember központi. [dB(A)]

„B” súlyozó szűrő : 70phon. [dB(B)]

„C” súlyozó szűrő : 100phon. [dB(C)]

„D” súlyozó szűrő : Nem a zaj hangosságát jelöli, hanem a kellemetlenség érzetét. A D-szűrő repülési zajokhoz használatos. [dB(D)]

Egyenértékű hangnyomásszint

Az egyenértékű hangnyomásszint a zaj erősségén túlmenően az egyes terhelések behatási idejét is figyelembe veszi. Definíció szerint:

$$L_{eq} = 10 \lg \left(\frac{1}{T} \int_0^T \frac{p^2(t)}{p_0^2} dt \right) [\text{dB}]$$

Az A-súlyozott mérések esetén az egyenértékű A-hangnyomásszint adódik L_{Aeq} [dB(A)]

Közúti zaj mérése

Ld. Mérési útmutató, MSz, jk.

A jegyzőkönyv tartalmazza a helyszín rajzot, légkör paramétereit, a mérés dátumát, a mérési időtartamot, időjárás állapotát (A mérés nem végezhető el csapadékos időben, mert például az útburkolat nedvessége befolyásolja a járművek zajkeltését.)

Kézi hangnyomásmérmérő pozíciója legyen a talaj felszínétől 1,5m, faltól, zárt kerítéstől lehetőleg szerint legalább 3m távolságban.

A mérés során forgalomszámlálást kell végezni. Ez alapján rögzíteni kell az adott keresztvezékre jellemző haladási lehetőségeket és az irányok kombinációit, az alábbi kategóriákba tartozó járművek száma szerint:

- személygépjárművek, kisbuszok, haszongépjárművek, motorkerékpárok;
- könnyű tehergépjárművek (IFA), autóbuszok;
- nehéz tehergépkocsik (utánfutóval, kamionok), csuklós autóbuszok, lassú járművek (traktor).

Feladat meghatározni a helyszínenkénti egyenértékű hangnyomásméretet, valamint ezt az értéket összehasonlítani az érvényes jogszabályban rögzített, és az adott helyszín besorolására vonatkozó értékkel. Forrásként az internet használható

Közúti zaj mérése #2

Ld. Mérési útmutató, MSz, jk.

Egyenértékű hangnyomásméret:
Equivalent noise level ("A" weighted sound-pressure level):

$$L'_{Aeq} = 10 \cdot \lg \left[\frac{1}{\sum t_i} \sum (t_i \cdot 10^{0,1 \cdot L'_{Aeqi}}) \right] + K$$

- Városi forgalom esetén K=0
- t_i – a mérési időtartam
- L'_{Aeqi} – az i-dik esetben az A-súlyozott hangnyomásméret

$$L'_{AeqM1} = 10 \cdot \lg \sum_{i=1}^3 (10^{0,1 \cdot L'_{AeqMi}})$$

$$L'_{AeqM1} = 15,0 + 10 \lg Q_{M1} + 16,7 \lg v_{M1}$$

$$L'_{AeqM2} = 17,3 + 10 \lg Q_{M2} + 19,0 \lg v_{M2}$$

$$L'_{AeqM3} = 13,2 + 10 \lg Q_{M3} + 16,7 \lg v_{M3}$$

- Forgalom mértéke Q_{M1} - Q_{M3} [autó/óra]
- Átlagos sebesség a különböző kategóriákra (v_{M1} - v_{M3})
- L'_{AeqMi} – Az A-súlyozott hangnyomásméret [dB(A)]

Előírások

Szabályozás: 284/2007. (X.29.) Korm. Rendelet a környezeti zaj és rezgés elleni védelem egyes szabályait tartalmazza.

- Környezeti zaj,
- Környezeti rezgés,
- Környezeti zaj- és/vagy rezgésforrás
- Háttérterhelés,
- Megfelelő passzív akusztikai zajvédelem,
- Távlati forgalom (kb. 15 év)
- Védendő terület, helyiség
- ...

27/2008. (XII.3.) KvM-EuM együttes rendelet a környezeti zaj- és rezgésterhelési határértékek megállapításáról szóló jogszabályban a következők vonatkoznak a dolgozat témájára.

- Megítélési szint,
- Rezgésterhelés legnagyobb értéke,
- Vizsgálati küszöbérték,
- Ritkán előforduló rezgésjelenség,
- ...

Határértékek #1

A közlekedéstől származó zaj terhelési határértékei a zajtől védendő területeken

Zajtól védendő terület	Határérték (L_{TH}) az L_{AM} megítélési szintre (dB)					
	Kiszolgáló úrtól, lakóterület szomszédos zaja		Az országos közutakhoz tartozó mellékutakról, a települési önkormányzat tulajdonában lévő gyűjtőutakról és külkerületi községekről, a vasúti mellékvonalokról és pályaszakaszokról, a repülőtérrel, illetve a nem nyilvános fel- és leszállóhelyekről** származó zaja		Az országos közutakhoz tartozó gyorsforgalmi utaktól és főutaktól, a települési önkormányzat tulajdonában lévő belterületi gyorsforgalmi utaktól, belterületi előterületi főutaktól és belterületi másodrendű főutaktól, az autópályaszakaszokról, a vasúti fővonalokról és pályaszakaszokról, a repülőtérrel, illetve a nem nyilvános fel- és leszállóhelyektől*** származó zaja	
	nappal 06-22 óra	éjtel 22-06 óra	nappal 06-22 óra	éjtel 22-06 óra	nappal 06-22 óra	éjtel 22-06 óra
1. Üdülőkert, külkerületi területek közel az egészségügyi terület	50	40	55	45	60	50
2. Lakóterület (külsősoros, kertvárosias, falusias, telepszerű beépítésű), külkerületi területek közel az oktatási létesítmények területén, és a területek, a zöldterületek	55	45	60	50	65	55
3. Lakóterület (nagyvárosias beépítésű), a vegyes terület	60	50	65	55	65	55
4. Gazdasági terület	65	55	65	55	65	55

Határértékek #2

Az épületek zajtól védendő helyiségeiben

	Zajtól védendő helyiség	Határérték (L_{Aeq}) az L_{Aeq} megfigyelt szintre (dB)	
		nappal 06-22 óra	éjjel 22-06 óra
1.	Kórházak és betegszobák	35	30
2.	Tantermek, előadóterem oktatási intézményekben, foglalkoztatási termek, kislétszámú tanterem, bölcsődékben és óvodákban	40	-
3.	Lakószobák lakóépületekben	40	30
4.	Lakószobák szállodákban és szálló jellegű épületekben	45	35
5.	Fikázókonyha, étkezőhelyiség lakóépületekben	45	-
6.	Szállodák, szálló jellegű épületek, kórházok lakószobák közötti helyiségei	50	-
7.	Éttermek, csupesszók	55	-
8.	Nagy- és közkereskedelmi épületek eladói, vendéglátó helyiségek, a városi terem	60	-

EU stratégiák

Zajkérdéssel kapcsolatosan az Európa Bizottságban több Igazgatási Csoport (Directory Group) foglalkozik.

Pl. a 2000. évi, Környezeti Cselekvési Program melynek célja:

- A lakosság zajterhelése éjszaka sehol sehol se haladja meg a 65dB(A)-t és a zaj a 85dB(A)-t
- Az éjszakai $L_{Aeq} = 55-65$ dB(A)-s zajban él lakosság helyzete ne romoljon tovább
- Az 55dB(A) határ alatti, csendes környezetben él lakosság terhelése ne emelkedjen e határ fölé.

Az 5. Környezetvédelmi Cselekvési Program irányelvei (Zöld könyvben)

- Zajkataszter készítése
- Zajcsökkentési program
- A személygépkocsik, tehergépkocsik, **repülőgépek (FP6, FP7)**, különböző gépi berendezések zajemissziójának csökkentése, irányelvek kidolgozása,
- Zajmérés, értékelés szabványosítás.
- Zajcsökkentést eredményező intézkedések, mint pl.
  - Gépkocsi használat korlátozása
  - Éjszakai repülés megtiltása
  - Éjszakai ipari tevékenység korlátozása, tiltása
- Tereleltrendezéssel, infrastruktúra fejlesztéssel összefüggő intézkedések.

EU projektek

...
 6th Framework Programme 2002-2006 (total € 18 billion)
 7th Framework Programme 2006-2010
 Clean Sky Transport / Aeronautics € 4.1 billion
 VITAL Project (acoustic, aerodynamics, material engineering)
 ...

Nyitott szemmel járni!
Pályázatok

Tanszéki lehetőségek,

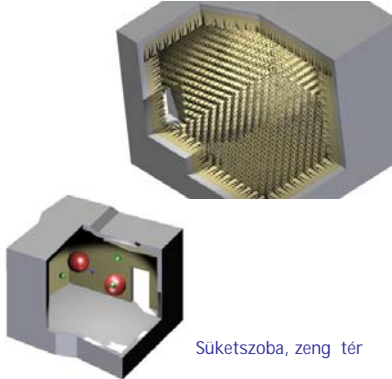
A tanszék segíthet az alábbi konzultálásban:

- Diplomatervezés
  - városi zajtérképek
  - városi zajmérések
  - ipari zajtérképek
  - rezgésmérések
  - gépészeti berendezések akusztikai vizsgálata
- Nyári munka
- Akusztikai numerikus szimuláció (soundplan, sysnoise, fluent, miskam)
- Akusztikai laboratóriumi mérések (süket szoba, zengő tér)
- Mélyebb tudományos munka, kutatás
  - szabad sugár vizsgálatok
  - szárny körüli áramlások vizsgálata
  - ventilátor akusztikai vizsgálata
  - ...

Akusztikai kutatások (mérés)

Békésy György Akusztikai Laboratórium
<http://www.akusztikalabor.hu>
BME Áramlástan & BME Távközlési és Médiainformatikai Tanszék
Budaörsi út 45.

Süketszoba, zeng tér

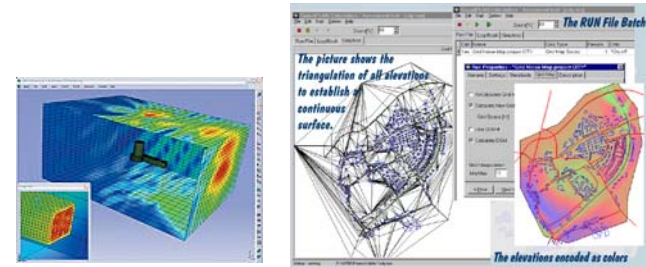
Akusztikai kutatások (szimuláció)

SoundPlan,
Synnoise (VirtualLab),
Ansys Fluent

www.soundplan.com

www.lmsintl.com

www.fluent.com

Elérhetőségek

BME Áramlástan Tanszék
AE épület 1. emelet 12. szoba
463 3465

Majd: www.ara.bme.hu/~nagy (teaching, akusztika)
nagy@ara.bme.hu

Szakirodalom

- [1] Tarnóczy Tamás: Akusztika. Akadémiai Kiadó, 1963
- [2] Pap János: Hang-Ember-hang. Vince Kiadó, 2002
- [3] Tarnóczy Tamás: Hangnyomás, hangosság, zajosság. Akadémiai Kiadó, 1984
- [4] C. Smetana: Zaj- és rezgésmérés. M. szaki Könyvkiadó, 1975
- [5] Bauer Miklós, Czigner Jen, Lampé István: Fül-, orr-, gégegyógyászat. Medicina 1990
- [6] <http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/kornyezettechnika/kornyezettechnika-6-1>